

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА РЕАЛІЇ

Ю.Ю. Гуцалова,
аспірантка

*Дніпропетровська державна
фінансова академія*

Ключові слова: *недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, адміністратор пенсійного фонду, компанія що управляє активами, зберігач.*

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення в Україні є однією з основних складових державної соціальної політики. Проте воно не всім пенсіонерам забезпечує гідну старість. Серед проблем, що заважають здійснювати пенсійне забезпечення належним чином, можна виділити складну економічну ситуацію, тінізацію економіки, старіння населення. Як показало життя, солідарна пенсійна система виявилась неефективною, а тому необхідним є перехід до багаторівневої системи пенсійного забезпечення. Це досить тривалий і складний процес, проте він уже здійснюється і є перші, варті уваги результати. Зокрема, це поява недержавних пенсійних фондів (НПФ).

Аналіз останніх досліджень. Питання створення та ефективного функціонування НПФ плідно досліджують такі вітчизняні науковці, як Л.Момотюк, М.Лазерна, Д.Леонова, І.Каракулова, О.Дмитренко та ін. Поряд із цим робота цього сектору потребує розроблення не тільки теоретичного, а й практичного: відкриття фондів, отримання прибутку від інвестування активів, гарантія пенсійних виплат тощо.

Мета статті – дослідити процес розвитку НПФ в Україні, виявити певні тенденції та проблеми в цьому процесі та викласти пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні запроваджено трьохрівневу пенсійну систему. Перший рівень – солідарна пенсійна система, другий – накопичувальна пенсійна система, які є обов'язковими. Третій рівень – добровільний – недержавне пенсійне забезпечення. Цей рівень регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV, функціонує завдяки НПФ, страховим компаніям, банківським установам. У нашій країні діють НПФ трьох видів, залежно від установи (таблиця 1).

За даними Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, на кінець 2007 року зареєстровано 96 НПФ, серед яких найбільша кількість відкритих – 75 фондів, корпоративних – 13, професійних – 8 (рис.1). Висока частка відкритих НПФ пояснюється більшою свободою вступу до них нових учасників без обмежень галузі, в якій вони працюють [8]. Щоб скористатись недержавним пенсійним забезпеченням, необхідно сплачувати додаткові внески разом із внесками до солідарної системи та накопичувальної (коли її уведуть), це може робити сама особа або її роботодавець. У результаті пенсіонер буде отримувати не тільки гарантовану державою пенсію, а й додаткову – «недержавну».

Види недержавних пенсійних фондів

Вид	Засновник	Учасник
Відкритий	Одна чи декілька юридичних осіб	Будь-які фізичні особи, незалежно від місця та характеру їх роботи (громадяни України, особи без громадянства)
Корпоративний	Юридична особа – роботодавець або декілька юридичних осіб, до яких можуть приєднатись роботодавці-платники, сплачує до нього внески	Тільки фізичні особи, які знаходяться в трудових відносинах з роботодавцями-засновниками і роботодавцями-платниками цього фонду
Професійний	Об'єднання юридичних осіб – роботодавців, об'єднання фізичних осіб разом із профспілками, об'єднаннями профспілок або фізичних осіб, пов'язаних сферою професійної діяльності	Виключно фізичні особи, пов'язані через професійну діяльність, визначену у статуті цього фонду

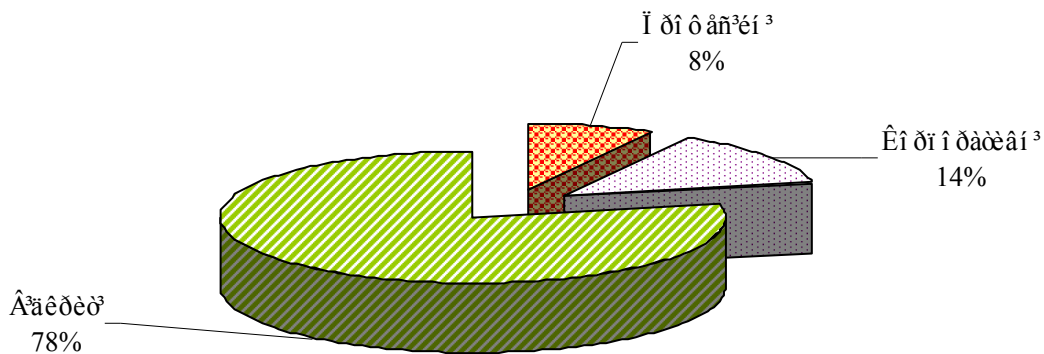

Рис. 1. Розподіл недержавних пенсійних фондів за видами

Особливість цього виду пенсійного забезпечення в тому, що страховий стаж на розмір недержавної виплати не буде впливати (важливий тільки період сплати внесків), а почати отримування можна на 10 років раніше загальновизначеного пенсійного віку.

З часом на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, крім сплачених ним страхових внесків, накопичується частина прибутку від здійснення інвестицій та розміщення активів на депозитних рахунках.

Для контролю за поточною діяльністю та вирішення основних робочих питань за-

сновують раду фонду – єдиний орган управління. При цьому НПФ користується послугами сторонніх юридичних осіб, з якими рада укладає договори. Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

1) адміністратор пенсійного фонду. На нього покладено ведення персоніфікованого обліку, укладення пенсійних контрактів, забезпечення проведення пенсійних виплат та інші адміністративні зобов'язання;

2) компанія, яка управляє активами. Має право розпоряджатись активами пенсійного фонду;

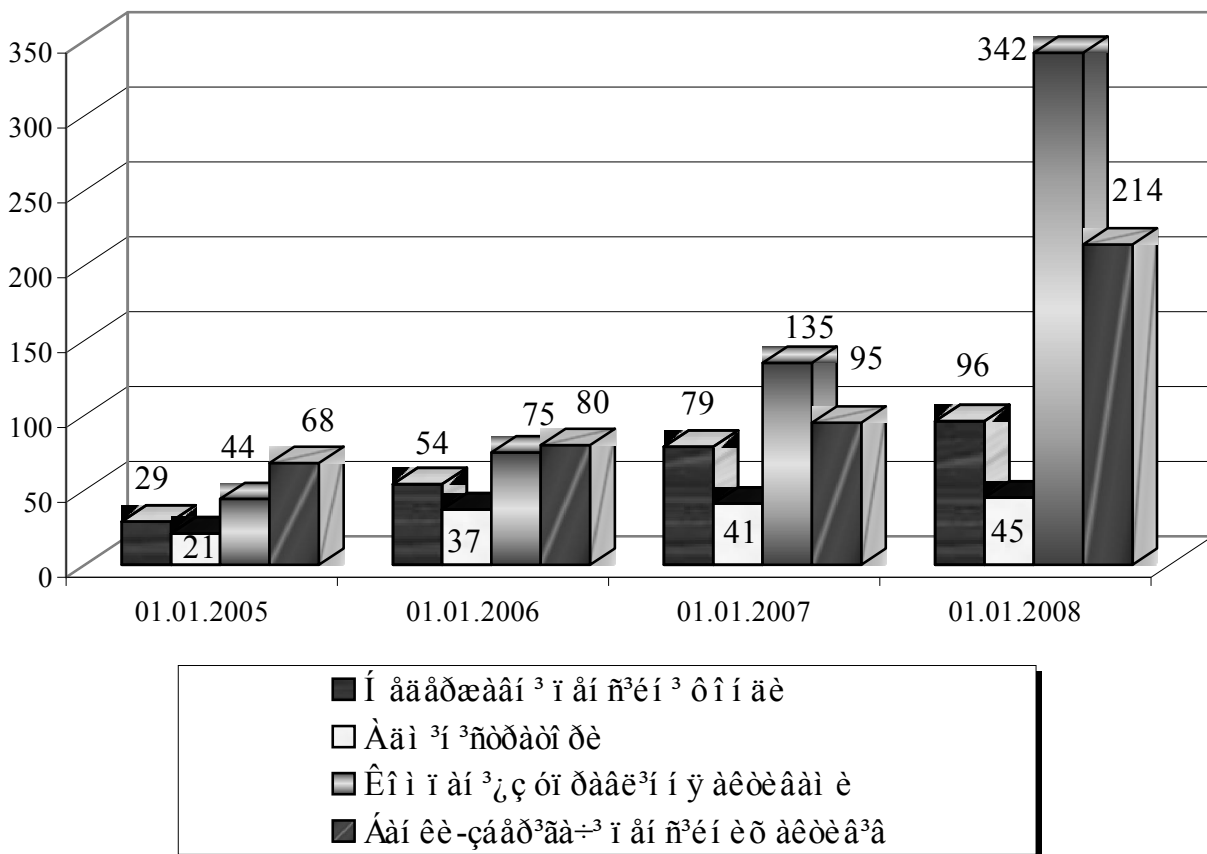
3) зберігач, через якого пенсійний фонд здійснює всі операції з пенсійними активами. У ролі зберігача виступає банк. У ньому відкриваються поточні рахунки, зберігаються цінні папери та інші документи, які підтверджують право власності на пенсійні активи.

Однією з особливих тенденцій розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення на поточному етапі є збільшення

кількості суб'єктів, які надають послуги у цій сфері [6]. Так, на кінець 2007 р. збільшилась не тільки кількість НПФ, а й кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів до 45, майже втричі порівняно з початком 2007 р. зросла кількість компаній з управління активами, також збільшується кількість банків-зберігачів пенсійних активів. Для наочності подамо цю динаміку у діаграмі 1.

Діаграма 1

Динаміка зростання кількості суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення у 2005-2008 рр.

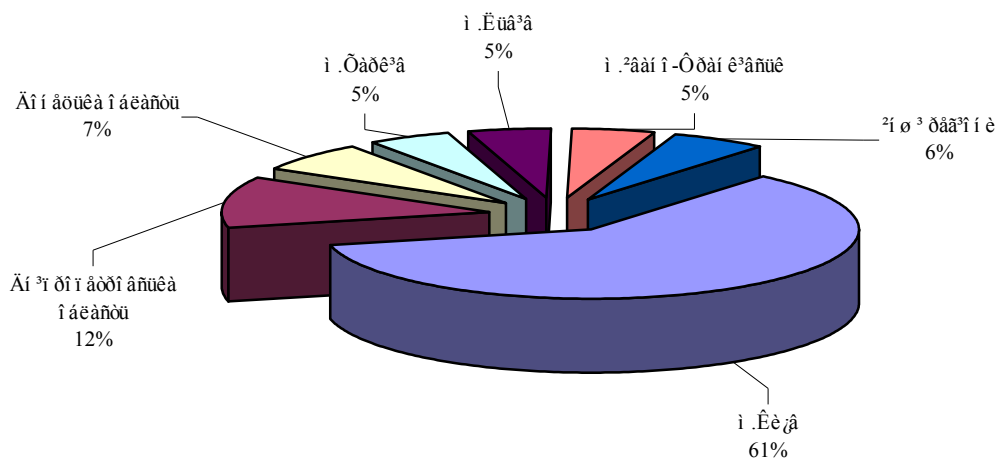

Система недержавного пенсійного забезпечення знаходиться на початковому етапі свого становлення, тому ще багато невирішених питань, зокрема, пов'язаних із:

- ✓ створенням надійної правової бази
- ✓ поліпшенням системи гарантування вкладів
- ✓ регулюванням та наглядом за системою НПФ
- ✓ диверсифікацією та прибутковістю акумульованих грошових активів.

Нині в Україні створені достатні передумови для становлення НПФ, про що свідчать статистичні показники. Найбільша кількість НПФ зареєстрована у м.Києві – 52, решта розміщена в регіонах (діаграму 2): в Дніпропетровській області – 10, Донецькій – 6, по чотири фонди в Харкові, Львові, Івано-Франківську, по одному в Сімферополі, Сумах, Черкасах і Херсоні [8].

Розміщення недержавних пенсійних фондів за регіонами

На початок цього року фактично розпочали роботу з формування активів 66 НПФ. Кількість їх за останній рік збільшилась на 50%. З огляду на досвід інших країн, цієї кількості фондів достатньо для обслуговування всіх бажаючих роботодавців та громадян України брати участь у недержавному пенсійному забезпеченні. Так, у Польщі, де учасників НПФ більше 11 млн. громадян, працює 16 фондів, в Угорщині із 60 фондів, створених у перші декілька років, зараз працює всього 21 фонд, в яких бере участь більше 40% зайнятого населення. У Чилі 80 % учасників зосереджені у 5 великих фондах.

Загальна сума активів, сформованих за 2007 р., збільшилась з 137,4 до 280,6 млн.грн., тоді як на кінець 2004 р. – 10,5 млн.грн., 2005 р. – 46,2 млн.грн., 2006 р. – 137,4 тис.грн. Позитивним є поступова концентрація ринку НПФ. Кількість фондів, у яких вартість активів перевищує 10 млн.грн., зросла за минулий рік у три рази. Ці гроші необхідно примусити працювати. Закон передбачає досить широкий перелік інструментів для інвестування, але через те, що активи фондів невеликі, залишається вкладати гроші в державні цінні папери, як це роблять в усьому світі. Можна також розміщу-

вати на банківських депозитах, але в цьому випадку диверсифікація активів буде мінімальною. Диверсифікація активів необхідна для зниження ризиків пенсійних фондів. Також 40% активів можна вкладати в акції українських емітентів, однак це потребує більш розвинутого фондового ринку. Без відповідного розвитку вітчизняного фондового ринку диверсифікувати активи можна тільки шляхом вкладання їх у цінні папери іноземних держав, але тоді вони стануть інвестиційним ресурсом іноземних економік, що само по собі є негативним.

На сьогодні 65% працюючих фондів забезпечили дохідність вищу рівня інфляції. Найбільша частка інвестицій припадає на металургійну галузь та машинобудування. У цілому сукупний дохід від інвестування активів збільшився з 9,7 млн. у 2005 р. до 68 млн.грн. на кінець 2007 р. при зростанні пенсійних внесків з 36 до 234,4 млн.грн. [5].

Засновниками більшості НПФ є юридичні особи. Основними причинами, які спонукають підприємства утворювати НПФ, є корпоративні соціальні програми та податкові пільги:

1. Якщо сума внесків до НПФ підприємством на користь робітника не перевищує 15% від його заробітної плати за рік, то

вона може бути віднесена на валові витрати підприємства і не включатись ні до фонду оплати праці, ні до оподаткованого доходу фізичної особи.

2. До того ж підприємець має право вилучити з пенсійних накопичень довгострокові фінансові ресурси для реалізації власних інвестиційних програм.

3. Законодавством України передбачені податкові пільги при роботі з пенсійними активами. Зокрема, не підлягає оподаткуванню інвестиційний дохід, отриманий від здійснення операцій з пенсійними активами. Ще одним важливим моментом є оподаткування пенсійних виплат зі зниженим коефіцієнтом: пенсіонер платитиме лише 60% від ставки податку на доходи фізичних осіб, а після досягнення ним 70 років пенсійні виплати взагалі не оподатковуються.

4. Також це вигідно для бізнесу – можливістю залучати кваліфіковані кадри, знизити плінність кадрів, утримувати висококваліфікованих спеціалістів, якщо в соціальний пакет на підприємстві входить додаткове пенсійне забезпечення, це – явна перевага.

До факторів, які стримують роботодавців формувати НПФ, належить те, що багато керівників вважають, що тільки держава повинна піклуватись про добробут населення похилого віку. Держава нібито підтримує це постійним підвищенням пенсій в солідарній системі та відкладанням уведення накопичувального рівня. Про яке введення другого рівня пенсійного страхування може йти мова, коли спостерігається нестабільний політичний стан у країні, постійно підвищуються пенсії, як наслідок – інфляція, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, і тому навіть якщо його буде введено, то гроші з накопичувального фонду підуть на покриття поточного дефіциту і ніякого накопичення не відбудеться.

Кількість учасників недержавних пенсійних фондів за останній рік збільшилась з 193,3 до 278,7 тис.осіб. Для робітника участь у недержавному пенсійному фонді вигідна не тільки додатковими грошима на

пенсії, але й тим, що незалежно від тривалості його життя ці гроші отримає якщо не він сам, то його родина. Гарантія отримання коштів та прибутку – інвестування пенсійних коштів, купування акцій, облігацій, нерухомості, потім дохід від цих вкладень розподіляється пропорційно сумах на рахунках конкретних осіб. Для того, щоб застрахуватися від збитків, НПФ слід у договорі з управління активами зазначити таке зобов'язання – забезпечення мінімальної доходності на рівні офіційного індексу інфляції.

До пенсійного фонду не застосовується законодавство про банкрутство, хоча всі інші обслуговуючі інститути (адміністратор, компанія, яка управляє активами, зберігач) повністю підпадають під цю процедуру. НПФ не може бути ліквідовано. При його ліквідації пенсійні кошти учасників, згідно із письмовою заявою, переводять в інші фонди, страхові організації або депозитні рахунки. До того ж усі структури недержавного пенсійного забезпечення підлягають обов'язковій аудиторській перевірці не рідше, ніж раз на рік. НПФ зобов'язаний не рідше, ніж раз на рік інформувати всіх своїх учасників про стан їх рахунків.

Чому ж майбутні пенсіонери не поспішають до НПФ? По-перше, це пояснюється недовірою громадянам до цих новоутворень. Ще свіжа в пам'яті людей доля вкладів Ощадбанку. Сьогодні держава не стимулює довіру громадян до існування системи недержавного пенсійного забезпечення. Немає загальнодержавної стратегії та не ведеться роз'яснювальна кампанія щодо необхідності самостійно забезпечувати працюючому населенню своє майбутнє при виході на пенсію. Відкладаючи участь у НПФ, через десять років кожному працюючому доведеться утримувати вже чотирьох пенсіонерів, тому що в ці роки будуть вступати у працездатний вік ті, хто народився у демографічну кризу 1990-1992 рр., тоді як на пенсію піде покоління, яке народжене в «урожайні» післявоєнні роки.

Ще одним фактором, який впливає на пасивність фізичних осіб, за словами виконавчого директора ООО «КУА «Ай Кью-Технолоджи» (компанії з управління активами), є відсутність просування позитивного іміджу існуючих НПФ [7]. Справа в тому, що пенсійні фонди, які мають позитивні результати і прогресуючі показники, не можуть дозволити собі рекламу, тому що її вартість висока, а сплачується вона, відповідно до законодавства, за рахунок активів фонду. З цього випливає, що масова реклама фонду прямо пропорційна знижує показники доходності активів такого фонду.

Дуже важливим фактом є те, що сьогодні населення країни 90% своїх доходів витрачає на поточні потреби, а з нинішнім рівнем інфляції дехто і всі 100%. Невже з того, що залишилось, люди будуть виділяти для вкладання у НПФ, коли ще треба навчати дітей та відкладати на деякі потреби?

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що першою та головною умовою успішного розвитку НПФ є відсут-

ність інфляції та стабілізація політичної й економічної ситуації в країні. Необхідно також сформувати додаткові механізми для захисту пенсійних накопичень з метою захисту прав та інтересів вкладників і учасників, створити систему надійного інвестування пенсійних коштів, розвиток фондового ринку, забезпечення поінформованості робітників, формування позитивного іміджу НПФ.

Що стосується підприємств, то вони будуть робити внески на користь своїх робітників, продовжуватимуть активно використовувати «кишенькові» пенсійні фонди для проведення ефективної та гнучкої кадрової політики, а також реалізовуватимуть податкові преференції.

Отже, збалансованість пенсійної системи залежить від багатьох чинників, передусім економічних. Адже пенсійна система може бути як надмірним тягарем для економіки країни, так і надійним джерелом для її інвестування й розвитку.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Еременко А.* Карликовая проблема // Бізнес. – 2007. – № 11. – С.44-47.
2. *Захара Т.* Основні тенденції діяльності // Україна Business. – 2007. – № 15. – С.6-7.
3. *Каракулова І.* Передумови та перспективи становлення недержавних пенсійних фондів в Україні // Вісник Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка. Серія «Економіка». – 2006. – № 90. – С.53-55.
4. *Леонов Д.* Недержавні пенсійні фонди в Україні: стан та проблеми розвитку // Ринок цінних паперів України. – 2006. – № 9/10. – С. 73-79.
5. *Момотюк Л.* Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С.71-77.
6. *Румянцев С.* Розвиток Системи НПЗ // Цінні папери України. – 2007. – № 24. – С.26-27.
7. *Сіржук Р.* Досвід діяльності суб'єктів НПЗ // Цінні папери України. – 2007. – № 10. – С.28-29.
8. dfp.gov.ua